

DAMES, TOCH

mieke aerts

Mieke Aerts werkt bij de afdeling vrouwenstudies van de Faculteit der Sociale Wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam. Zij doet onderzoek naar katholieke vrouwen in het Interbellum.

Om misverstanden te voorkomen: wat volgt is niet een aaneenschakeling van onthullingen over de geschiedenis van het Lesbisch Komplot. Ik zou niet weten waar ik de informatie vandaan had moeten halen, maar afgezien daarvan bedank ik bij voorbaat voor de rol van wetenschappelijk vermoede voyeur, die over haar schouder een al dan niet geleerd publiek laat meeloeren. Hoe 'ze' er uit zagen, wie er met wie was (ah, die ook al!) en waar 'ze' elkaar plachten te ontmoeten, dat is allemaal leuk om te weten en te vertellen. Maar niet binnen elke context en zeker niet binnen die van een zogenaamd objectieve wetenschap. En wanneer ik bij deze wil pleiten voor Meer Lesbisch-Relevante Geschiedschrijving (om papier te sparen verder ook als Lesbografie aangeduid), dan bedoel ik daarmee dus niet aapjeskijkerij in de trant van een recente Amerikaanse anthropologische studie, compleet met foto's van 'een lesbische moeder', 'twee lesbische dichters', enz., enz. (1) Wat ik wél bedoel: onderzoek naar de zachte onderbuik van onze seksistische cultuur, naar de maatschappelijke omstandigheden waaronder een scala van lesbische identiteiten is ontstaan, waaronder ook zo iets als een hetero-identiteit is gegroeid, waaronder vrouwen tegen de verdrukking in overleefden en soms onderlinge solidariteit gestalte wisten te geven. Kortom onderzoek dat naar vorm en inhoud blijk geeft van de wil om seksistische beperkingen te doorbreken. (2)

Het zou bijzonder prettig zijn als ik nu van dergelijk onderzoek een aantal voorbeelden kon noemen. Lesbigrafische voorbeelden wel te verstaan. Die bestaan echter nog nauwelijks, zeker in Nederland niet. Op zich al een verschijnsel dat nader onderzoek verdient. Ik wil daar eerst iets over zeggen en dan proberen een kort overzicht te geven van de mij bekende aanzetten tot lesbografie.

Het ligt voor de hand om eventuele Nederlandse lesbiografen te zoeken onder de voorvechtsters van vrouwen- en/of homogeschiedenis. Vijf jaar vrouwengeschiedenisbeweging heeft tot nu toe echter tot geen enkele publicatie op dit gebied geleid. Homogeschiedenis bestaat in Nederland wat korter, maar is nog steeds - net als de homostudiesbeweging in het algemeen - een mannenzaak. Dat wil zeggen: mannen doen verslag van onderzoek over andere mannen (met soms een losse alinea over vrouwen) en voeren een ogenschijnlijk algemene discussie over homoseksualiteit, zonder erbij stil te staan dat de termen van de discussie voor vrouwen betekenisloos zijn. (3) Als er al vrouwen onderzoek voorbereiden of doen, dan heeft dat nog niet tot een publicatie geleid (4) - het geval van de werkgroep Roze Krans, waarin ik zelf werk - òf het voltrekt zich volkomen buiten de homogeschiedenis-discussie om. Van dit laatste zijn een aantal artikelen in het net verschenen

Lesbisch Prachtboek (4a) een goed voorbeeld. Ik kom daar nog op terug.

Voor zover ik dat kan overzien bestaat een dergelijke situatie ook in het buitenland. (5) Alleen de Amerikaanse lesbiografie springt eruit, althans vergeleken met Europa, want vergeleken bijvoorbeeld met de traditie van vrouwengeschiedenis in Amerika zelf, is ook daar sprake van een achterstand.

Wat mannen binnen de homostudiesbeweging de toon aangeven is natuurlijk niet zo vreemd: mannen domineren het wetenschapsbedrijf op alle fronten (vrouwenstudies misschien uitgezonderd). Waar het homogeschiedenis betreft hebben mannen bovendien de - toegegeven: twijfelachtige - eer van een traditie van openbaarheid rond mannelijke 'seksualiteit'. Ik bedoel daarmee dit: als ik iets te weten wil komen over de ontstaansvoorwaarden van mannelijke homoseksuele identiteit(en), dan kan ik tamelijk moeiteloos beginnen te zoeken in de analen van de verschillende homo-emancipatiebewegingen (gedomineerd door mannen), in dossiers van de rechterlijke macht (voornamelijk van en over mannen) of de medische wetenschap (voornamelijk van en over mannen), of zelfs in de tijdschriften van de sociale wetenschappen (voornamelijk van en over mannen). En ik kan althans gedeeltelijk leunen op een historische wetenschap die mij in ieder geval getraind heeft voor het herkennen en hanteren van juist dit soort 'bronnen'. En als ik mij in mijn enthousiasme dan niet meer afvraag of er misschien ook systematische beperkingen kleven aan die wetenschap of aan mijn materiaal, dan is dat natuurlijk onvergeeflijk, maar mijn boek ligt dan gelukkig al bij de drukker.

Het lijkt me duidelijk dat vrouwen zich in dit geval niet uitgenodigd voelen om aan de discussie mee te doen. Manifest-seksistische uitwassen, zoals ik die mij onder andere herinner van de eerste Amsterdamse homostudiesbijeenkomsten, werken natuurlijk al helemaal niet opwekkend. Ach ja.

Maar waarom hebben zich geen lesbiografen aangediend binnen de vrouwengeschiedenisbeweging? Ik kan alleen bedenken dat dit niet bevorderd is door de min of meer marxistisch geïnspireerde sociaal-historische traditie waarmee vrouwengeschiedenis een sterke moederbinding heeft. (6) Binnendie traditie doe je eerder onderzoek naar 'gewone huisvrouwen' dan naar vrouwen die bewust niet wilden trouwen, en eigenlijk nog eerder naar buitenshuis werkende vrouwen (liefst actief in de vakbond). Maar wat vooral belangrijk is: binnen die traditie bestaat sterk de neiging om seksisme uitsluitend op te vatten als arbeidsdeling tussen de seksen en om seksuele onderdrukking, die niet daartoe te reduceren valt, praktisch en theoretisch te verwaarlozen. Ik stel dit met opzet wat scherp. Het is niet

mijn bedoeling om de enorme hoeveelheid nieuwe informatie die vrouwengeschiedenis heeft opgeleverd hiermee af te doen, integendeel: van feministische kritiek op gezinsgeschiedenis bijvoorbeeld kan de lesbiografie dankbaar gebruik maken. Verder ben ik mij er maar al te goed van bewust dat ik zelf tot nu toe beslist geen uitzondering op de 'linkse' traditie vormde en in eigen onderzoek uit een zekere gemakzucht ('overzichtelijker') liever bezig was met vrouwen en politiek dan met huwelijk, gezin of zoiets wilds als 'seksualiteit'. (7)

Dat wat de binnen-universitaire hindernissen voor eventuele lesbiografen betreft. Het gebeuren buiten de universiteit heeft daar uiteraard invloed op. Jammer genoeg liggen de verhoudingen er niet veel anders. Enerzijds een overwegend vaag socialistisch georiënteerde feministische beweging, anderzijds een mannelijk gedomineerde homobeweging, geen lesbische beweging, of beter: geen lesbische beweging die in de openbaarheid treedt. Of nog beter: een lesbische beweging die tot nu toe nog nauwelijks in de openbaarheid is getreden, want nu is er immers het al eerder vermelde *Lesbisch Prachtboek*. Ik kan op dit moment alleen maar hopen dat het een inspiratiebron zal zijn van veel prachtige Nederlandse lesbiografie. Overigens vind ik het een opmerkelijk verschijnsel dat de lesbiografie het verst gevorderd is in de V.S., alwaar zoals bekend nauwelijks een academische marxistische traditie bestaat of een traditionele linkse beweging, maar wel zoiets als een radicaal-lesbische openbaarheid. (8)

Goed, er is dus nog veel niet, maar wat is er wel? Het lijkt me zinnig dat weinige in twee categorieën onder te brengen: onderzoek dat draait om vrouwen die zichzelf als lesbisch opvatten en onderzoek dat meer in het algemeen levensstijlen van en relaties tussen vrouwen onder vraagt op haar potentieel pro- of anti-seksisme. In de eerste categorie hoort bijvoorbeeld onderzoek naar 'leven en werken' van deelnemers aan de verschillende homo-emancipatiebewegingen. In het buitenland zijn dit er kennelijk zo weinig geweest dat de standaard-overzichtswerken over hen zwijgen. (9) In het Nederlandse COC en zijn voorgangers ligt dat iets anders: vrouwen zijn er altijd actief in geweest. Dat levert natuurlijk een tamelijk gemakkelijk toegankelijke ingang voor onderzoek op, en het weinige dat er aan Nederlandse lesbiografie is, heeft dan ook met het COC te maken. Het aardigst is hierover een artikel van Anja van Kooten Niekerk en Bernadette de Wit (10) dat bovendien een vrolijk beeld geeft van de lesbische subcultuur in deze periode (globaal 1940-1965). Over die subcultuur in een eerdere periode in het buitenland is relatief veel onderzoek gedaan. Ongetwijfeld omdat de lesbische salons van Parijs, en in veel mindere mate ook Berlijn en Londen, zulke spectaculaire dames herbergden en mede daardoor lange tijd het stereotype beeld van 'de' lesbische vrouw bepaald hebben. Radclyffe Hall's fameuze *The well of loneliness* (1928) hoort bijvoorbeeld in deze context thuis. Van de literatuur over deze subculturen heeft Blanche Wiesen Cook onlangs een goed overzicht gegeven in het (Amerikaanse!) tijdschrift *Signs*. (11) Ik vind zelf dat veel van dit soort onderzoek (ook dat van de dames Van Kooten Niekerk en De Wit gedeeltelijk) een beetje blijft steken in 'wie er met wie was en waar ze elkaar plachten te ontmoeten'. Ook als de onderzoek/st/ers daarbij niet van oneerbare bedoelingen kunnen worden verdacht, maar bijvoorbeeld uit zijn op het bieden van positieve identificatiemogelijkheden met rebelse vrouwen van

toen, schuilt er een zeker gevaar in zo'n beperking. Wanneer namelijk zomaar een traditie van 'lesbisch leven' wordt geconstrueerd, vervult historisch onderzoek al gauw dezelfde functie als voorheen ooit de medische wetenschap: het 'natuurlijk' laten lijken van de homoseksuele identiteit. 'We' zijn er altijd al geweest, alleen soms werden we meer onderdrukt dan anders, is dan de boodschap. (12) Terwijl de meest eenduidige conclusie van homogeschiedenis nu juist is (het duidelijkst bij Jeffrey Weeks), dat homoseksueel gedrag misschien wel van alle tijden kan zijn, maar dat de homoseksuele identiteit op zijn vroegst eind vorige eeuw tot stand kwam. En dan is de concrete invulling daarvan bovendien aan grote veranderingen onderhevig geweest. Zie voor wat Nederlandse vrouwen aangaat alleen al het verschil tussen de lesbische 'wordingsgeschiedenissen' in *De homoseksueelen* (1939) en *De seringen bloeien* (1973). (13) Wil lesbiografie echt interessant zijn, dan zal ze niet alleen dergelijke verschuivingen in lesbische identiteiten moeten registreren, maar die ook interpreteren als manifestaties van machtsverhoudingen in de tegenstrijdige ontwikkeling van een seksistische maatschappij. Daarom kan niet volstaan worden met onderzoek naar vrouwen die zich (al) als lesbisch opvatten, maar is ook (sommig) onderzoek naar vrouwelijke 'seksualiteit' en allerlei vormen van 'vrouwencultuur' belangrijke lesbisch-relevante geschiedschrijving. En hiermee ben ik bij categorie twee aangeland.

Het meest baanbrekende artikel in deze categorie is voor mij nog steeds Carroll Smith-Rosenberg's beschouwing over intense vriendschaps-/liefdesrelaties tussen vrouwen in het 19e eeuwse Amerika. (14) Het gaat hier om vrouwen die zichzelf beslist niet lesbisch noemen, ze zijn keurig getrouwd en opgenomen in een respectabele, via vrouwelijke familieleden opgebouwde verwantschapsstructuur. Daarnaast en gedeeltelijk daarbinnen floreren langdurige emotionele betrekkingen met een 'beste vriendin', aan wie de echtgenoot op een vanzelfsprekende manier zijn plaats in het echtelijk bed afstaat als dat zo uitkomt. Hoewel Smith-Rosenberg enigszins de neiging heeft om deze 'female world of love and ritual' te idealiseren, mag dat lijkt me geen reden zijn om de vragen die haar artikel opwerpt als onbelangrijk te beschouwen. Daar is allereerst de simpele constatering van het bestaan van zo'n vrouwen netwerk, waarin emotionele betrokkenheid en fysieke uitingen van affectie breukloos in elkaars verlengde liggen. Je kunt bijvoorbeeld op zoek gaan naar meer van dergelijke netwerken. (15) Ze dwingen een correctie af op het gangbare beeld van vrouwen als aseksuele wezens zodra er geen meneer aan te pas komt. Maar er is meer. Het verhaal van Smith-Rosenberg impliceert dat liefdevolle en solidaire relaties tussen vrouwen althans gedurende een bepaalde periode verenigbaar waren met een patriarchale cultuur. Het is natuurlijk heel interessant om na te gaan op welk moment en waarom er aan deze situatie een einde kwam. Mijzelf lijkt het bijvoorbeeld een aannemelijke veronderstelling dat de stigmatisering van vrouw-vrouw relaties als afwijkend (lesbische identiteit) optreedt zodra het voor vrouwen mogelijk wordt om materieel onafhankelijk van mannen te leven, met andere woorden zodra het vrouwen netwerk op eigen kracht kan functioneren. (16) Ik ben me in dit verband aan het verdiepen in de economische (banen!) en ideologische ontstaansvoorwaarden

van de 'levensstijl' van ongehuwde vrouwen in de periode tussen de Wereldoorlogen. Al bij een oppervlakkige kennismaking met desbetreffende brochures uit die tijd valt op dat homoseksualiteit een telkens opduikend 'probleem' vormt.

En er is nog meer. Terwijl Smith-Rosenberg vrouwen schetst die zich in hun vrouwenrol uitstekend op hun gemak schijnen te voelen, heeft Jonathan Katz over ongeveer dezelfde periode materiaal verzameld dat vrouwen in verzet tegen die rol laat zien. (17) Deze vrouwen gaan als heer vermomd door het leven, meestal voorzien van een 'huisvrouw'. Noch zijzelf, noch de mensen om hen heen vatten hun levenswijze met het begrip lesbisch (of een synoniem daarvan).

Het zijn dit soort verschijnselen waar lesbiografen over na moeten denken als ze antwoord willen geven op de vraag waar de moderne lesbische identiteit precies vandaan komt. En daarmee gaat lesbiografie geleidelijk over in algemene 'vrouwengeschiedenis'.

Tenslotte wil ik nog twee opmerkingen kwijt.

1. "Ik volsta met de ruime, en daardoor tamelijk veilige constatering dat zowel hekserij als homoseksualiteit anti-patriarchaal zijn (...)", staat ergens in het *Lesbisch Prachtboek* te lezen. (18) Ik vrees dat dit in ieder geval voor homoseksualiteit niet opgaat, althans niet bij voorbaat, en ik zie wat in lesbiografie omdat ik daarvan een antwoord verwacht op de vraag in hoeverre lesbisch leven tot nu toe werkelijk anti-patriarchaal geweest is. Ter leringh ende vermaak dus.
2. Ik ben mij er van bewust dat ik in het voorgaande lang niet alle mogelijke lesbiografische vraagstellingen en hopelijk niet alle bestaande lesbiografie aan de orde heb gesteld. Ik spreek hierbij dan ook de hoop uit dat dit artikelje zo snel mogelijk zal verouderen.

N.B. Graag zou ik met aankomende en reeds zeer geleerde lesbiografen in contact komen.

noten

1. Deborah Goleman Wolf, *The lesbian community*. Berkeley etc., 1979.
2. Seksisme: systematische onderdrukking van mensen via het toewijzen van geslachtsrollen, waarbij tot op heden die van vrouwen altijd de inferieure is geweest; manifesteert zich bij uitstek in opzet, uitvoering en resultaten van het gangbare wetenschapsbedrijf.
3. Wie dit niet gelooft, moet maar wat in het blaadje *Homologie* bladeren.
4. Uitzonderingen: twee 'on gepubliceerde' scripties, de één van Ineke van den Berg, Lineke Oldenburger en Marleen Dohle over de eerste homobewegingen (precieze titelbeschrijving ontbreekt me), de ander van Connie de Neef, zie noot 10.
- 4a *Lesbisch Prachtboek*, onder red. van Maaïke Meyer, Mieke van Kasbergen, Ineke van Mourik en Dorelies Kraakman. Amsterdam, 1979.
5. Zie bijvoorbeeld Ilse Kokula, Lesbische wetenschapsbeoefening in de Bondsrepubliek. In: *Homologie*, II (79/80), nr. 1, blz. 15 en 22.
6. Zie bijvoorbeeld Els Kloek en Mirjam Elias, Inleiding. In: *Een tipje van de sluier*. Amsterdam, 1978, blz. 7-15.
7. Zie het verslag van de werkgroep Vrouwen en Fascisme, verschijnt binnenkort.
8. Behalve boekwinkels, woongemeenschappen en café's ook talloze tijdschriften én boeken.
9. Jeffrey Weeks, *Coming out*. Homosexual politics in Britain from the nineteenth century to the present. London etc., 1977. James D. Steakley, *The homosexual emancipation movement in Germany*. New York, 1975.
10. Anja van Kooten Niekerk en Bernadette de Wit, Houdt de fakkel brandende. Vijfder-tig jaar lesbisch leven. In: *Lesbisch Prachtboek*, Amsterdam, 1979, blz. 209-248. Voor het recentere verleden Connie de Neef, *Homoseksualiteit en vrouwenemancipatie*. Een beschouwing over de ontwikkeling van de samenwerking tussen COC en MVM. Utrecht, 1976.
11. Blanche Wiesen Cook, 'Women alone stir my imagination'. Lesbianism and the cultural tradition. In: *Signs*, IV (78/79), nr. 4, blz. 718-739.
12. Zie bijvoorbeeld ook *Lesbian Lives*. Biographies of women from The Ladder. Ed. by Barbara Grier and Coletta Reid. Oakland, Ca., 1976. Of zelfs *Signs*, IV (78/79), nr. 3 waarin de traditie Sappho, Stein, Barney wordt gesuggereerd.
13. *De homoseksueelen*, 35 autobiografieën verz. en inge. door Benno J. Stokvis. Lochem, z.j. (1939). *De seringen bloeien*. Of hoe homoseksuele vrouwen uit het vergeetboek komen. Amsterdam, 1973.
14. Carroll Smith-Rosenberg, The female world of love and ritual: relations between women in nineteenth-century America. In: *Signs*, I (75/76), nr. 1, blz. 1-29.
15. Zie bijvoorbeeld Blanche Wiesen Cook, Female support networks and political activism: Lilian Wald, Crystal Eastman and Emma Goldman. In: *Chrysalis* 3 (autumn 77), blz. 43-61.
16. Dit is natuurlijk geen uitputtende verklaring voor zo'n complex verschijnsel.
17. Het deel Passing Women: 1782-1920 in: *Gay American history*. Lesbians and gay men in the U.S.A. A documentary by Jonathan Katz. New York, 1978 (1976 1).
18. Mieke van Kasbergen, Waarom zijn het vrouwen. Een analyse van de heksenvervolgingen. In: *Lesbisch Prachtboek*, Amsterdam, 1979, blz. 87.